

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΟΔΗΓΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

«ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ»

“THE WORLD OF BYZANTIUM: HISTORY AND ARCHAEOLOGY”

Επιμέλεια Οδηγού Σπουδών

Καθηγήτρια Σοφία Μεργιαλή-Σαχά

Αναπλ. Καθηγήτρια Αναστασία Δρανδάκη

Πληροφορίες/Επικοινωνία

Γραμματεία Μεταπτυχιακών Σπουδών Τμήματος Ιστορίας
και Αρχαιολογίας

Φιλοσοφική Σχολή

Γραφείο 404

Αρ. τηλ: 210 7277319, 210 7277887

Ηλ. διεύθυνση: PMS-Hist-Arch@arch.uoa.gr

Πανεπιστημιούπολη Ζωγράφου

Τ.Κ. 15784 ΑΘΗΝΑ

Εικόνα εξώφυλλου: Άγγελου Ακοτάντου, *Η Άκρα Ταπείνωση* με την υπογραφή
ANGELUS PINXIT. Χάνδακας, δεύτερο τέταρτο 15ου αι. Βενετία, Museo Correr.

Προέλευση: <https://www.archiviodellacomunicazione.it/sicap/OpereArte/3105/?WEB=MuseiVE>

Frontispiece: Angelos Akotantos, *The Man of Sorrows*, signed ANGELUS PINXIT.

Candia, second quarter of 15th c. Venice, Museo Correr. Photo:

<https://www.archiviodellacomunicazione.it/sicap/OpereArte/3105/?WEB=MuseiVE>

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ (ΣΕΜΣ) ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ	4
2. ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΕΣ/ΟΥΣΕΣ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ	4
3. ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ	5
4. ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 2024-2025	5
Α. ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ	
Β. ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ	15
6. ΥΠΟΤΡΟΦΙΑ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ JANET ZAKOS	32

**ΣΥΝΘΕΣΗ
ΤΗΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

Πρόεδρος	Αναστασία Δρανδάκη, Αναπλ. Καθηγήτρια Διευθύντρια ΠΜΣ
Μέλη	Σοφία Μεργιαλή-Σαχά, Καθηγήτρια Κατερίνα Νικολάου, Καθηγήτρια Γιώργος Πάλλης, Αναπλ. Καθηγητής Πλάτων Πετρίδης, Καθηγητής

Γραμματειακή Υποστήριξη	Χριστίνα Κούκου
-------------------------	-----------------

ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΕΣ/ΟΥΣΕΣ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Αναστασία Γιαγκάκη, Διευθύντρια Ερευνών, Τομέας Βυζαντινών Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, ΕΙΕ (yangaki@eie.gr)

Αναστασία Δρανδάκη, Αναπλ. Καθηγήτρια Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ (adrandaki@arch.uoa.gr)

Τόνια Κιουσσοπούλου, Καθηγήτρια Βυζαντινής Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ (akiuousop@arch.uoa.gr)

Σοφία Μεργιαλή-Σαχά, Καθηγήτρια Βυζαντινής Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ (smergiali@arch.uoa.gr)

Γεράσιμος Μέριανος, Κύριος Ερευνητής, Τομέας Βυζαντινών Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, ΕΙΕ (gmerianos@eie.gr)

Κατερίνα Νικολάου, Καθηγήτρια Βυζαντινής Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ (anikolaou@arch.uoa.gr)

Γιώργος Πάλλης, Αναπλ. Καθηγητής Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ (gpallis@arch.uoa.gr)

Πλάτων Πετρίδης, Καθηγητής Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ (ppetrid@arch.uoa.gr)

Κωνσταντίνος Ράπτης, Επίκ. Καθηγητής Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ (koraptis@arch.uoa.gr)

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Ο Κανονισμός Σπουδών του ΠΜΣ «Βυζαντινός Κόσμος: Ιστορία και Αρχαιολογία» είναι αναρτημένος στην ιστοσελίδα του (<https://byzcosmos.arch.uoa.gr/>), στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

https://byzcosmos.arch.uoa.gr/fileadmin/depts/arch.uoa.gr/byzcosmos/uploads/6_KANONISMOS_SPOYDWN_PMS_BK.pdf

Ο Κανονισμός Λειτουργίας του ΠΜΣ «Βυζαντινός Κόσμος: Ιστορία και Αρχαιολογία» (ΦΕΚ: 3490, Β', 25-05-2023) είναι αναρτημένος στην ιστοσελίδα του (<https://byzcosmos.arch.uoa.gr/>), στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

https://byzcosmos.arch.uoa.gr/fileadmin/depts/arch.uoa.gr/byzcosmos/uploads/2_KANONISMOS_LEITOURGIAS_PMS_BK.pdf

ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 2024-2025

Α. ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΧΕΙΜΕΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ / FALL SEMESTER	
BI 29	<i>Οι γυναίκες στον δημόσιο χώρο και ο ρόλος τους στην εξέλιξη του θεσμού της αντιβασιλείας στο Βυζάντιο (4ος-11ος αι.)</i> <i>K. Νικολάου</i> <i>Women in the Public Sphere and Their Role in the Development of the Institution of Regency in Byzantium (4th-11th c.)</i> <i>K. Nikolaou</i>

ΕΑΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ / SPRING SEMESTER

BI 30	Μοναστήρια και μοναχισμός στο Βυζάντιο 10^{ος}-14^{ος} αιώνας <i>A. Κιουσοπούλου</i> <i>Monasteries and monasticism in Byzantium (10th-14th cent.)</i> <i>A. Kiousoπούλου</i>
BK 40	Διεπιστημονικό Σεμινάριο «Νίκος Οικονομίδης» ΕΚΠΑ, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας, σε συνεργασία με το ΕΙΕ/Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών/Τομέας Βυζαντινών Ερευνών <i>Νοοτροπίες, συναισθήματα και δίκτυα επικοινωνίας Οθμανιστών και καλλιτεχνών στο Βυζάντιο και στην Ιταλία την περίοδο της «Αναγέννησης» (13^{ος}-16^{ος}).</i> <i>Σ. Μεργιαλή-Σαχά και Α. Δρανδάκη, σε συνεργασία με την Α. Γιαγκάκη και τον Γ. Μέριανο</i> Interdisciplinary Postgraduate Seminar «Nikos Oikonomides» National and Kapodistrian University of Athens, Department of History & Archaeology, in collaboration with the Institute for Historical Research/Section for Byzantine Research/National Hellenic Research Foundation <i>Mentalities, emotions and communication networks of humanists and artists in Byzantium and Italy during the “Renaissance” (13th-16th century).</i> <i>S. Mergiali-Sahas and A. Drandaki, in collaboration with A. Yangaki and G. Merianos</i>

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Χειμερινό εξάμηνο / Fall semester

Θέμα: Οι γυναίκες στον δημόσιο χώρο και ο ρόλος τους στην εξέλιξη του θεσμού της αντιβασιλείας στο Βυζάντιο (4ος-11ος αι.)

Περίληψη: Ο δημόσιος χώρος στο Βυζάντιο συνιστούσε το κατεξοχήν ανδρικό βασίλειο, στο οποίο οι κυρίαρχοί του επιδείκνυαν την αποτελεσματικότητά τους, επιβεβαιώνοντας έτσι τον ανδρισμό τους. Ο φόβος «εκθήλυνσής» του ήταν πάντα υπαρκτός και γι’ αυτό επιβλήθηκαν συγκεκριμένοι πολιτικοί και ηθικοί κώδικες, ωστόσο η τάξις, είτε στο παρασκήνιο είτε εμφανώς, συχνά διασαλεύθηκε. Στο πλαίσιο του σεμιναρίου θα γίνει λόγος για τις γυναικείες προσωπικότητες, οι οποίες, κατά τη

διάρκεια της υπό εξέταση εποχής, επιδίωξαν και πέτυχαν να επηρεάσουν ή να καθορίσουν την πορεία της αυτοκρατορίας, συμβάλλοντας επίσης στη διαμόρφωση επιμέρους χαρακτηριστικών της. Η ποικιλότροπη δράση καθεμιάς από αυτές άγγιξε όλους σχεδόν του τομείς της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής της αυτοκρατορίας. Έτσι, θα εκτεθούν τα στοιχεία εκείνα, που αποδεικνύουν την ανάμειξη του ιδιωτικού χώρου τους στον δημόσιο και τα οποία καταστρατήγησαν τον κανόνα, που ήθελε τη δημόσια κοινότητα της ύστερης αρχαιότητας να διαπιστώνει ολοκληρωτικά το ιδιωτικό με τις αξίες της, και, στις ιδανικές περιπτώσεις, να το προσαρμόζει πλήρως σε αυτές. Ιδιαίτερη αναφορά θα γίνει στον θεσμό της αντιβασιλείας, ο οποίος διαμορφώθηκε κατά τη μέση βυζαντινή εποχή προκειμένου να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της ύπαρξης ανήλικου ως μοναδικού ηγεμόνα στο βυζαντινό θρόνο. Το φαινόμενο αυτό ήταν απότοκο της σταδιακής εδραίωσης της «κληρονομικής» διαδοχής. Ουσιαστικό ρόλο στην εξέλιξή του διαδραμάτισε η εκάστοτε βασιλομήτωρ με την ανάδειξή της ως μοναδικής εκπροσώπου του αυτοκράτορα ή ως μέλους ευρύτερης ομάδας επιτρόπων. Τούτο συνέβαλε, με τη σειρά του, στην αποδοχή των γυναικών στην εξουσία. Κατά τη διάρκεια του σεμιναρίου θα αναλυθούν και θα ερμηνευθούν ο τρόπος σύστασης και η μορφή συγκρότησης της αντιβασιλείας, η νομική βάση άσκησης της εξουσίας από τον ή τους επιτρόπους και ο χρόνος λήξης της. Σκοπός είναι με την έρευνα αυτή να αναδειχθεί η συμβολή των γυναικών αυτοκρατειρών στην παγίωση του θεσμού, αλλά και να προβληθεί το ιδιαίτερο για το μεσαιωνικό κόσμο φαινόμενο της γυναικείας εξουσίας στο Βυζάντιο από τον 7ο ως τον 11ο αιώνα.

Subject: Women in the Public Sphere and Their Role in the Development of the Institution of Regency in Byzantium (4th–11th c.)

Summary: In Byzantine society, public space was predominantly construed as a male domain—a privileged arena wherein male figures demonstrated their efficacy and, by extension, affirmed their masculinity. The perceived threat of its “feminization” remained a persistent concern, prompting the establishment of specific political and moral codes intended to safeguard the masculine nature of the public sphere. Nevertheless, this normative order was frequently contested or disrupted, both overtly and covertly.

Within the framework of this seminar, attention will be directed toward prominent female figures who, during the period under investigation, actively sought to influence—and, in several cases, succeeded in shaping—the course of the Byzantine Empire, thereby contributing to the development of key aspects of its institutional and political structures. Their diverse interventions extended across nearly all spheres of the Empire’s internal governance and foreign policy.

The analysis will foreground evidence indicating the permeability between the private and public realms in Byzantium, highlighting instances in which women’s private authority infiltrated and even transformed the public sphere. These cases challenged the prevailing ideological construct of Late Antiquity, according to which the public domain was expected to thoroughly permeate the private sphere with its values and, ideally, to mold it accordingly.

Particular emphasis will be placed on the institution of regency, which crystallized during the Middle Byzantine period as a response to the recurrent problem of underage emperors ascending the throne. This development was a corollary of the increasing formalization of hereditary succession. Central to the function of the regency was the role of the empress mother, who often emerged either as the sole imperial representative or as part of a collective regency council. Her participation contributed significantly to the broader legitimization of female authority within the imperial framework.

The seminar will undertake a systematic examination of the constitutional formation and organizational structure of the regency, the legal foundations underpinning the exercise of authority by the regent(s), and the temporal limitations of such mandates. The overarching aim is to illuminate the role of imperial women in consolidating this institution and, more broadly, to underscore the exceptional – within the context of the medieval world – phenomenon of female rulership in Byzantium between the 7th and 11th centuries.

Ενδεικτική βιβλιογραφία / Selected Bibliography

Beaucamp, J., *Le statut de la femme à Byzance (4e-7e siècle). I. Le droit impérial, II. Les pratiques sociales*, Paris 1990-1992.

De Riencourt, A., *Γυναίκες και εξουσία*, Αθήνα 2001.

Evans, J. A., *The Power Game in Byzantium. Antonina and the Empress Theodora*, London – New York 2011.

Herrin, J., *Unrivalled Influence: Women and Empire in Byzantium*, Princeton 2013.

Hill, B., *Imperial Women in Byzantium 1025-1204: Power, Patronage and Ideology*, New York 1999.

Holum, K. G., *Theodosian Empresses. Women and Imperial Dominion in Late Antiquity*, Berkeley – Los Angeles 1989.

James, L., *Women, Men, and Eunuchs: Gender in Byzantium*, London 1997.

Kazhdan, P. – M. McCormick, «The Social World of the Byzantine Court», στο *Byzantine Court Culture from 829 to 1204*, επιμ. H. Maguire, Washington DC 1997, 167-197.

Leroy, M., A. Dierkens, J. M. Sansterre, «Le souverain à Byzance et en Occident du VIII au Xe s.», *Actes du colloque international organisé par l'Institut des Hautes Études de Belgique en collaboration avec la Section d'Histoire de l'Université Libre de Bruxelles (27-28 avril 1990)*, <https://books.openedition.org/irhis/1623>.

Νικολάου, Κ., *Η γυναίκα στη μέση βυζαντινή εποχή. Κοινωνικά πρότυπα και καθημερινός βίος στα αγιολογικά κείμενα* (Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών/Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Μονογραφίες 6), Αθήνα 2005.

Νικολάου, Κ. - Ει. Χρήστου, «Οι αντιλήψεις των Βυζαντινών για την άσκηση της εξουσίας από γυναίκες (780-1056)», *Σύμμεικτα* 13 (1999), 49-67.

Todt, K.P., «Die Frau als Selbstherrscher: Kaiserin Theodora, die letzte Angehörige der makedonischen Dynastie», *JÖB* 50 (2000), 139-171.

Tougher, S., «In Praise of an Empress: Julian's Speech of Thanks to Eusebia», στο M. Whitby (εκδ.), *The Propaganda of Power: The Role of Panegyric in Late Antiquity*, Leiden 1998, 105-123.

Χριστοφιλοπούλου, Αι., «Η Αντιβασιλεία εις το Βυζάντιον», *Σύμμεικτα* 2 (1970), 1-144 (και στο Αι. Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινή Αυτοκρατορία-Νεότερος Ελληνισμός*, Αθήνα 2006, τ. Α', 117-278).

Χέριν, Τζ., *Γυναίκες στην πορφύρα. Ηγεμόνες του μεσαιωνικού Βυζαντίου*, Αθήνα 2002.

ΑΝΤΩΝΙΑ ΚΙΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ

Εαρινό εξάμηνο / Spring semester

Θέμα: *Μοναστήρια και μοναχισμός στο Βυζάντιο 10ος-14ος αιώνας*

Περίληψη: Η μελέτη των μοναστηριών αποτελεί ένα σημαντικό αντικείμενο της σύγχρονης βυζαντινολογικής έρευνας. Στο σεμινάριο θα εξεταστούν οι συνθήκες υπό τις οποίες ιδρύθηκαν βυζαντινά μοναστήρια σε συνδυασμό με το μοναστικό ιδεώδες που καλλιεργήθηκε κατά τους βυζαντινούς χρόνους με βάση τις διαθέσιμες γραπτές και αρχαιολογικές πηγές. Στόχος είναι μέσα από την προσέγγιση των μοναστηριών και τα σχετικά ερωτήματα που τίθενται ως προς ιδιοκτησιακό τους καθεστώς, την οικονομική τους λειτουργία και τους κτήτορες να ανιχνευθεί ο ρόλος τους μέσα στο πλαίσιο των αλλαγών που συντελούνται σταδιακά στη βυζαντινή κοινωνία. Υπό αυτό το πρίσμα επιδιώκεται οι φοιτητές/τριες να εξοικειωθούν με την αναζήτηση και ερμηνεία των σημειούμενων αλλαγών.

Το σεμινάριο θα εξετάσει τον μοναχισμό και την ίδρυση μοναστηριών μέσα στα κοινωνικά τους συμφραζόμενα κατά την περίοδο 10ος-14ος αιώνας και θα επικεντρωθεί στα εξής θέματα:

1. Ο άγιος- μοναχός
2. Η ίδρυση των μοναστηριών του Αγίου Όρους
3. Αριστοκρατία και μοναστήρια
4. Η μοναστηριακή περιουσία
5. Οικονομική δραστηριότητα των μεγάλων μοναστηριών
6. Τοπογραφία των μεγάλων μοναστηριών. Πόλεις και επαρχία
7. Γυναίκες κτήτορες μοναστηριών

Subject: *Monasteries and monasticism in Byzantium (10th-14th cent.)*

Summary: The seminar deals with the Byzantine monasteries and their foundation in the framework of the social and economic conditions during the period from the 10th to the 14th centuries.

The main topics are:

1. The saint monk
2. The Athonian monasteries
3. The aristocracy and the monasteries
4. The monastic properties
5. Economic activities
6. The topography of the most important monasteries
7. Female founders

Ενδεικτική βιβλιογραφία / Selected Bibliography

Eufthymiades, St., (επιμ.), *The Ashgate Research Companion to Byzantine Hagiography*, t. I-II, Ashgate, Farnham/Burlington 2011-2014.

Galatariotou, C., *The making of a Saint. The Life, Times and Sanctification of Neophytos the Recluse*, Cambridge 1990.

Hackel, S., (επιμ.), *The Byzantine Saint*, London 1991.

Jolivet-Levi, C., Kaplan, M., Sodini, J.-P., (επιμ.), *Les saints et leurs sanctuaires à Byzance: textes, images et monuments*, Paris 1994

Κονιδάρης, Ι., *Το δίκαιον της μοναστηριακής περιουσίας από τον 9ο μέχρι και τον 12ο αιώνα*, Αθήνα 1979.

Kountoura-Galaki, E., Mitsiou, E., (επιμ.), *Women and Monasticism in the Medieval Eastern Mediterranean: Decoding a Cultural Map*, Athens 2019.

Μεργιαλή-Σαχά, Σ., *Γράφοντας ιστορία με τους αγίους: από την κοινωνία των αγίων στην κοινωνία των Παλαιολόγων (1261-1453)*, Αθήνα 2014

Morris, R., *Monks and laymen in Byzantium 843-1118*, Cambridge 1995.

Παπαχρυσάνθου, Δ., *Ο Αθωνικός μοναχισμός. Αρχές και Οργάνωση*, Αθήνα 1992.

Patlagean, É., *Un Moyen Age grec, Byzance IXe-XV siècle*, Paris 2007 (ελλην. έκδοση É. Patlagean, *Ο ελληνικός μεσαίωνας, Βυζάντιο 9ος-15ος αιώνας*, μτφ. Δέσποινα Λαμπαδά, Αθήνα 2014

Σβορώνος, Ν., *Η σημασία της ίδρυσης του Αγίου Όρους για την ανάπτυξη του ελλαδικού χώρου*, Καρύες 1987.

Smyrlis, K., *La fortune des grands monastères byzantins (fin du Xe – milieu du XIVe siècle)*, Paris 2006.

Spieser, J.-M., Yota, E., (επιμ.), *Donations et donateurs dans le monde byzantin, Actes du colloque international de l'université de Fribourg 13-15 mars*, Paris 2012.

Thomas, J.P., Hero, A., *Byzantine Monastic Foundations Documents*, 5 vol., Washington DC 2000.

Talbot, A.-M., "A Monastic World", *The Social History of Byzantium*, επιμ. J. Haldon, Chichester 2009, 257-278.

Theis, L., Mullet, M., Grunbart, M., Fingarova, G., Savage, M., (επιμ.), *Female Founders in Byzantium and Beyond*, Vienna-Cologne-Weimar 2011-2012

Διεπιστημονικό Σεμινάριο «Νίκος Οικονομίδης»

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας – Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών/Τομέας Βυζαντινών Ερευνών – Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

ΣΟΦΙΑ ΜΕΡΓΙΑΛΗ-ΣΑΧΑ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΔΡΑΝΔΑΚΗ σε συνεργασία με την ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΙΑΓΚΑΚΗ και τον ΓΕΡΑΣΙΜΟ ΜΕΡΙΑΝΟ

Εαρινό εξάμηνο/Spring semester

Θέμα: Νοοτροπίες, συναισθήματα και δίκτυα επικοινωνίας Οθμανιστών και καλλιτεχνών στο Βυζάντιο και στην Ιταλία την περίοδο της «Αναγέννησης» (13ος-16ος αι.).

Περίληψη: Η έννοια της αναγέννησης στη σύγχρονη ιστοριογραφία ορίζει μια διακριτή εποχή πολιτισμού με κοινό χαρακτηριστικό την επαναπροσέγγιση και αναβίωση «κλασικών» παραδόσεων και χώρο εκδήλωσης ολόκληρο τον πλανήτη (Δυτική Ευρώπη, Βυζάντιο, Ισλαμικός κόσμος, Κίνα και Ιαπωνία). Η άποψη της μίας και μοναδικής αναγέννησης, όπως αυτή εκφράστηκε από τον δυναμικό Ιταλικό αστικό πολιτισμό και κυριάρχησε στην ευρωπαϊκή ιστοριογραφία έως τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, θεωρείται πλέον ξεπερασμένη. Χαρακτηριστικό του φαινομένου της εκάστοτε αναγέννησης συνιστά η σύνδεσή της με ένα νέο ξεκίνημα αναβίωσης κλασικών προτύπων, μία νέα αντίληψη ζωής και νέα ιδεώδη στη διαδικασία ανάπτυξης του πολιτισμού.

Στόχος του σεμιναρίου θα είναι η μελέτη του ιστορικού και πολιτιστικού πλαισίου της Παλαιολόγειας αναγέννησης και της Ιταλικής Αναγέννησης στην εξελικτική τους πορεία και στη μεταξύ τους σχέση. Στο πλαίσιο αυτό θα δοθεί έμφαση στη διερεύνηση του όρου «αναγέννηση» και στη νοηματοδότηση ή αμφισβήτησή του από Βυζαντινολόγους και Μεσαιωνολόγους, στη γεωγραφία του πνευματικού κινήματος στο Βυζάντιο και στην Ιταλία, στην περιοδολόγηση του κινήματος για τον ιστορικό της τέχνης, τον ιστορικό της λογοτεχνίας και τον ιστορικό της επιστήμης, στο παιδαγωγικό ιδεώδες του Ανθρωπισμού ή Ουμανισμού, στην ανίχνευση των νοοτροπιών, των συναισθημάτων, της αυτοσυνείδησης και των κύριων προσανατολισμών Οθμανιστών και καλλιτεχνών στο Βυζάντιο και στην Ιταλία, καθώς και στις επιδράσεις της ιταλικής τέχνης σε ποικίλες εκφάνσεις του βυζαντινού πολιτισμού.

Interdisciplinary Postgraduate Seminar «Nikos Oikonomides»

Department of History and Archaeology – National and Kapodistrian University of Athens in collaboration with the Institute for Historical Research / Section for Byzantine Research – National Hellenic Research Foundation

Subject: *Mentalities, emotions and communication networks of humanists and artists in Byzantium and Italy during the “Renaissance” (13th-16th century).*

Summary: The concept of a renaissance in modern historiography describes a distinct period of civilisation characterised by a renewed interest in and revival of "classical" traditions, occurring across the globe, including Western Europe, Byzantium, the Islamic world, China, and Japan. The idea of a single, unique “Renaissance,” primarily reflected in the vibrant Italian urban culture, was once dominant in European historiography until the early 20th century but is now considered outdated. A key aspect of each renaissance is its connection to a fresh beginning, marked by the revival of classical models alongside new perspectives on life and innovative ideals in cultural progress.

This seminar aims to provide a comprehensive exploration of the historical and cultural contexts of the Palaiologan and the Italian renaissances in their development and interaction. In this context, we will focus on examining the term "renaissance" and how it is interpreted or challenged by Byzantinists and Medievalists. We will also consider the geography of the intellectual movement in Byzantium and Italy, the periodisation of the movement for art historians, the history of literature and science, the educational ideal of Humanistic *paideia*, the identification of mentalities, emotions, and self-awareness, the main orientations of Humanists and artists in both Byzantium and Italy, and the influence of Italian art on various aspects of Byzantine culture.

Ενδεικτική βιβλιογραφία / Selected bibliography

- Arbel, B., *Intercultural contacts in the medieval Mediterranean*, London 1996.
- Arnold, J., *The Great Humanists. An Introduction*, New York 2011.
- Baker, D. (εμπ.), *Relations between East and West in the Middle Ages*, Edinburgh 1973.
- Baker, P., *Italian Renaissance Humanism in the Mirror*, Cambridge, 2015.
- Barber, Ch., *Eccentric Renaissance. El Greco, Michael Damaskenos, Georgios Klontzas*, Oxford and New York 2024.
- Barker, J. W., “Emperors, Embassies, and Scholars. Diplomacy and the Transmission of Byzantine Humanism to Renaissance Italy” στο D. G. Angelov (εμπ.), *Church and Society in Late Byzantium*, Kalamazoo 2009, 158-179.
- Baron, H., *From Petrarch to Leonardo Bruni. Studies in Humanistic and Political Literature*, Chicago 1968.
- Bartlett, K., *The Civilization of the Italian Renaissance. A Sourcebook*, Toronto 2012.
- Black, R., *Humanism and Education in Medieval and Renaissance Italy. Tradition and Innovation in Latin Schools from the Twelfth to the Fifteenth Century*, Cambridge 2001.

- Βοκοτόπουλος, Π.Α., *Η κρητική ζωγραφική τον 16^ο αιώνα*, Αθήνα 1998.
- Bolgar, R.R., *The Classical heritage and its beneficiaries*, Cambridge 1954.
- Botley, P., *Learning Greek in Western Europe. 1396-1529. Grammars, Lexica, and Classroom Texts*, Philadelphia 2010.
- Burckhardt, J., *Ο πολιτισμός της Αναγέννησης στην Ιταλία*, Αθήνα 1997.
- Cammelli, G., *Μανουήλ Χρυσολωράς*, Αθήνα 2006.
- Ciccolella, F., "The Greek Donatus and the Study of Greek in the Renaissance", *International Journal of Classical Tradition* 12 (2005) 1-24
- Constantoudaki-Kitromilides M., "La pittura di icone a Creta veneziana (secoli XV e XVI): Questioni di mecenatismo, iconografia e preferenze estetiche. Venezia e Creta", *Atti del convegno internazionale di studi: Iraklion – Chanià, 30 settembre – 5 ottobre 1997*. Venice 1998, 459-479.
- Derek, P., *Italian Renaissance Humanism in the Mirror*, Cambridge 2015.
- Drandaki, A. (εμπ.), *The Origins of El Greco. Icon Painting in Venetian Crete*, Athens 2009.
- Epstein, S.A., *Transgressing boundaries in the Eastern Mediterranean, 1000-1400*, Baltimore, 2006.
- Ferguson, W.K., *The Renaissance in Historical Thought. Five Centuries of Interpretation*, Boston 1948.
- Field, A.M., *The Origins of the Platonic Academy*, New Jersey 1988.
- Geanakoplos, D. J., *Byzantine East and Latin West. Two Worlds of Christendom in the Middle Ages and the Renaissance. Studies in Ecclesiastical and Cultural History*, New York 1966.
- _____, *Greek Scholars in Venice. Studies in the Dissemination of Greek Learning from Byzantium to the West*, Cambridge, Mass., 1962.
- _____, *Interaction of the "Sibling" Byzantine and Western Cultures in the Middle Ages and the Italian Renaissance (330-1600)*, New Haven-London 1976.
- _____, *Constantinople and the West: essays on the late Byzantine (Palaeologan) and Italian Renaissances and the Byzantine and Roman churches*, Madison, Wisconsin 1989.
- Grendler, P.F., *Schooling in Renaissance Italy. Literacy and Learning, 1300-1600*, Baltimore-London 1989.
- Hankins, J., *Humanism and Platonism in the Italian Renaissance*, Rome 2003.
- Harris, J., *Greek Émigrés in the West 1400-1520*, Camberley, Surrey 1995.
- Hintenberger, M., and Schabel, Chr., (εμπ.), *Greeks, Latins and Intellectual History 1204-1500*, Leuven, Paris, Walpole, Ma 2011.
- Holmes, G., *The Florentine Enlightenment, 1400-1450*, London 1969.
- Holton, D. (εμπ.), *Literature and Society in Renaissance Crete*, Cambridge 1991.

- Kaldellis, A., and Siniossoglou, N. (επιμ.), *The Cambridge Intellectual History of Byzantium*, Cambridge 2017.
- Κακλαμάνης, Σ., *Η κρητική ποίηση στα χρόνια της Αναγέννησης (14ος-17ος αι.)*, τ. Α΄. *Εισαγωγή*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2019.
- Keller, A., "A Byzantine Admirer of Western Progress, Cardinal Bessarion", *Cambridge Historical Journal* 11 (1953-55) 343-348.
- Kianka, F., *Demetrius Cydones (c. 1324-c. 1397): Intellectual and Diplomatic Relations between Byzantium and the West in the Fourteenth Century*, Ph. D. Dissertation, New York Fordham University 1981.
- Lamers, H., *Greece Reinvented. Transformations of Byzantine Hellenism in Renaissance Italy*, Leiden / Boston 2016.
- Λαμπιάκης, Στ., "Βυζάντιο και ευρωπαϊκή Αναγέννηση" στο *Το Βυζάντιο και οι απαρχές της Ευρώπης*, ΕΙΕ, Αθήνα 2004, 31-51.
- Lazaris, S. (επιμ.), *A Companion to Byzantine Science*, Leiden, Boston 2020.
- Loomis, L.R., "The Greek Renaissance in Italy", *The American Historical Review* 13,2 (1908) 246-258.
- Mann, N., "The origins of Humanism" στο J. Kraye (επιμ.), *The Cambridge Companion to Renaissance Humanism*, Cambridge 1996, 1-19.
- L. Martines, *The Social World of the Florentine Humanists 1390-1460*, Toronto 2011.
- Μεργιαλή-Σαχά, Σ., «Αμφίδρομες πολιτισμικές διαδρομές ανάμεσα στο Βυζάντιο και την αναγεννησιακή Ιταλία», *Βυζαντινά* 32 (2012) 227-244.
- _____, «Το συλλογικό πορτρέτο του διανοούμενου στην Κωνσταντινούπολη την εποχή των Παλαιολόγων (1261-1453) στο Α. Κοντογιαννοπούλου (επιμ.), *Πόλεις και εξουσία στο Βυζάντιο κατά την εποχή των Παλαιολόγων (1261-1453)*, Ακαδημία Αθηνών, ΚΕΜΝΕ, Αθήνα 2018, 59-108.
- Mergiali-Sahas, S., "Manuel Chrysoloras (ca. 1350-1415), an Ideal Model of a Scholar-Ambassador", *Byzantine Studies / Etudes Byzantines*, n.s. 3 (1998) 1-12.
- _____, "Intellectual Pursuits for Their Own Sake" στο Sofia Kotzabassi (επιμ.), *A Companion to the Intellectual Life of the Palaeologan Period*, Brill, Leiden / Boston 2022, 76-111.
- Meyendorff, J., "Was there an Encounter between East and West at Florence?" στο G. Alberigo (επιμ.), *Christian unity: the Council of Ferrara-Florence 1438/9-1989*, Leuven 1991.
- Najemy, M., (επιμ.), *Italy in the Age of the Renaissance, 1300-1550*, Oxford 2005.
- Nelson, R., "Byzantine Art in the Italian Renaissance" στο A. Drandaki, A. Tourta, D. Papanikola-Bakirtzi (επιμ.), *Heaven and Earth. Art of Byzantium from Greek Collections*, Athens 2013, 326-335.
- Nicolaïdis, E., "Scientific exchanges between Hellenism and Europe: translations into Greek, 1400-1700" στο P. Burke and R. Po-Chia Hsia (επιμ.), *Cultural Translation in Early Modern Europe*, Cambridge 2007.

- Παναγιωτάκης, Ν. Μ. (†), Κακλαμάνης, Σ., Μαυρομάτης Γ. (επιμ.), *Κρητική Αναγέννηση. Μελετήματα για τον Βιντσέντζο Κορνάρο*, Αθήνα 2002.
- Seigel, J., "The Teaching of Argyropoulos and the Rhetoric of the First Humanists" στο T. Rabb -J. Seigel (επιμ.), *Action and Conviction in Early Modern Europe*, Princeton 1969.
- Setton, K. M., "The Byzantine Background and the Italian Renaissance", *The Proceedings of the American Philosophical Society* 100 (1956) 1-76.
- Stadter, P. A., "Planudes, Plutarch, and Pace of Ferrara", *Italia medioevale e umanistica* 16 (1973) 137-162.
- Στείρης, Γ., Από τον Ύστερο Μεσαίωνα στην Αναγέννηση. Συνέχεια ή ρήξη; Η μαρτυρία της φιλοσοφίας, *ΕΕΦΣΠΑ* 41 (2009-10) 129-144.
- Thomson, I., "Manuel Chrysoloras and the Early Italian Renaissance", *GRBS* 7 (1966) 63-82.
- Tuiller, A., "Recherches sur les origines de la Renaissance byzantine au XIIIe siècle", *Bulletin de l'Association Guillaume Budé* 3 (1955) 71-76.
- Weiss, R., "Jacopo Angeli da Scarperia c. 1360-1410", *Medioevo e Rinascimento, Studi in onore di Brunì Nardi II*, Florence 1955, 803-837.
- Wilson, N. G., *Από το Βυζάντιο στην Αναγέννηση. Ελληνικές Σπουδές κατά την Ιταλική Αναγέννηση*, Αθήνα 1994.
- Woodward, W. H., *Vittorino da Feltre and Other Humanist Educators*, Toronto 1996.

Β. ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΧΕΙΜΕΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ / FALL SEMESTER	
BAT 28	Από το εμιράτο της Κρήτης στο Regno di Candia: αρχαιολογία και τέχνη της Κρήτης, 9ος-15ος αι. <i>A. Δρανδάκη</i>
	From the Emirate of Crete to Regno di Candia: art and archaeology of Crete, 9th-15th c. <i>A. Drandaki</i>

BAT 29	Η μεσοβυζαντινή ναοδομία στα νησιά του Αιγαίου Πελάγους και την Κρήτη <i>Γ. Πάλλης</i> Middle Byzantine church architecture of the Aegean Sea islands and Crete <i>G. Pallis</i>
ΕΑΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ / SPRING SEMESTER	
BAT 30	Εκχριστιανίζοντας τα ιερά και τις πόλεις στο πρώιμο Βυζάντιο <i>Πλ. Πετρίδης</i> Christianizing the sanctuaries and cities in early Byzantium <i>Pl. Petridis</i>
BK 40	Διεπιστημονικό Σεμινάριο «Νίκος Οικονομίδης» ΕΚΠΑ, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας, σε συνεργασία με το ΕΙΕ/Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών/Τομέας Βυζαντινών Ερευνών Νοοτροπίες, συναισθήματα και δίκτυα επικοινωνίας Οθμανιστών και καλλιτεχνών στο Βυζάντιο και στην Ιταλία την περίοδο της «Αναγέννησης» (13ος-16ος αι.). <i>Σ. Μεργιαλή-Σαχά και Α. Δρανδάκη, σε συνεργασία με την Α. Γιαγκάκη και τον Γ. Μέριανο</i> Interdisciplinary Postgraduate Seminar «Nikos Oikonomides» National and Kapodistrian University of Athens, Department of History & Archaeology, in collaboration with the Institute for Historical Research/Section for Byzantine Research/National Hellenic Research Foundation Mentalities, emotions and communication networks of humanists and artists in Byzantium and Italy during the “Renaissance” (13th-16th century). <i>S. Mergiali-Sahas and A. Drandaki, in collaboration with A. Yangaki and G. Merianos</i>

BAT 26	Συγκριτική Τοπογραφία Κωνσταντινούπολης και Θεσσαλονίκης (4^{ος} -9^{ος} αι.). <i>K. Ράπτης</i> Comparative Topography of Constantinople and Thessalonica (4th -9th c.). <i>K. Raptis</i>
--------	---

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΔΡΑΝΔΑΚΗ

Χειμερινό εξάμηνο / Fall semester

Θέμα: *Από το εμιράτο της Κρήτης στο Regno di Candia: αρχαιολογία και τέχνη της Κρήτης, 9ος-15ος αι*

Περίληψη: Η Κρήτη, με τη στρατηγική θέση και την πλούσια παραγωγή της κατέχει διαχρονικά κεντρική θέση στις γεωπολιτικές και οικονομικές εξελίξεις του Μεσογειακού χώρου. Η κατάκτησή της από Άραβες της Ανδαλουσίας στον πρώιμο 9^ο αιώνα (δεκαετία 820) καθόρισε τις συνθήκες της ναυσιπλοΐας, δημιουργώντας ένα νέο δίκτυο πολιτικών και πολιτισμικών διαμεσογειακών επαφών που παραμένει ακόμη, σε μεγάλο βαθμό, ανεξερευνήτο. Η ανακατάληψη του νησιού από τον Νικηφόρο Φωκά (961) και η επανενσωμάτωσή της Κρήτης στον βυζαντινό κορμό θεωρείται γεγονός εμβληματικό της ανάκαμψης και αναδιάρθρωσης του ανατολικού ρωμαϊκού κράτους. Μετά την τέταρτη σταυροφορία, η κατάκτηση της Κρήτης από τους Βενετούς και η μακρά περίοδος της βενετοκρατίας που ακολούθησε (1211-1669) διαμόρφωσε την ιδιαίτερη πολιτιστική φυσιογνωμία του νησιού στον ύστερο μεσαίωνα. Η ώσμωση που προέκυψε από την αναγκαστική συμβίωση, τις συγκρούσεις και τους συμβιβασμούς μεταξύ δύο αριθμητικά και πολιτικά άνισων κοινοτήτων, των Βενετών και των Ελλήνων, προκαλούν τον σύγχρονο ερευνητή να προσπαθήσει να αναψηλαφήσει τις νοοτροπίες και τους όρους συνύπαρξης που θα οδηγήσουν στη λεγόμενη «κρητική αναγέννηση». Στόχος του σεμιναρίου είναι, μέσα από την ιστοριογραφική έρευνα, την μελέτη των υλικών καταλοίπων και των γραπτών πηγών, να εστιάσει στα πολιτιστικά φαινόμενα που χαρακτηρίζουν τη μεσαιωνική Κρήτη από την αραβική κατάκτηση ως τα τέλη του 15^{ου} αιώνα, επαναπροσεγγίζοντας ή αμφισβητώντας εμπεδωμένες ερμηνευτικές προσεγγίσεις.

Subject: *From the Emirate of Crete to Regno di Candia: art and archaeology of Crete, 9th-15th c.*

Summary: With its strategic location and rich agricultural production, Crete has always played a central role in the geopolitical and economic developments of the Mediterranean region. Its conquest by Arabs from Andalusia in the early 9th century

(820s) shaped new conditions for maritime routes, establishing a new network of political and cultural trans-Mediterranean contacts that remains largely unexplored. The reconquest of the island by Nikephoros Phokas (961) and its reintegration into the Byzantine Empire is seen as a key event in the recovery and restructuring of the Eastern Roman Empire.

After the Fourth Crusade, the Venetians' conquest of Crete and the subsequent long period of Venetian rule (1211-1669) shaped the island's unique cultural identity during the late Middle Ages. The process of osmosis that resulted from the forced coexistence, conflicts, and compromises between two communities—Venetians and Greeks—of different sizes and political influence prompts modern researchers to attempt to reconstruct the mentalities and conditions of coexistence that led to the so-called "Cretan Renaissance." The aim of the seminar is, through historiographic research, the study of material remains and written sources, to focus on the cultural phenomena that characterised medieval Crete from the Arab conquest to the end of the 15th century, revisiting or challenging established historic and art historical interpretations.

Ενδεικτική βιβλιογραφία / Selected bibliography

- Γάσπαρης, Χ., *Η γη και οι αγρότες στη μεσαιωνική Κρήτη (13^{ος}-14^{ος} αι.)*, Αθήνα 1997.
- Γάσπαρης, Χ., «Η επανάσταση του Αγίου Τίτου (1363-1364): Οι Βενετοί της Κρήτης και η ουτοπία της ανεξαρτησίας», στο Σ. Ν. Μοσχονάς (επιμ.), *Εξεγέρσεις στο μεσαιωνικό κόσμο*, Αθήνα 2023, 219-240.
- Γκράτζιου Ο., *Η Κρήτη στην Ύστερη Μεσαιωνική εποχή. Η μαρτυρία της εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής*, Ηράκλειο 2010.
- Γκράτζιου Ο., Μ. Βακονδίου, *Η γλυπτική στη βενετική Κρήτη (1211-1669)*. 2 τόμοι. Ηράκλειο 2021
- Παναγιωτάκης, Ν., (επιμ.), *Κρήτη. Ιστορία και Πολιτισμός*, τόμος δεύτερος, Κρήτη 1998.
- Ξανθουδίδης, Σ., *Η Ενετοκρατία εν Κρήτη και οι κατά των Ενετών αγώνες των Κρητών*, Αθήνα 1939.
- Despotakis, E., Tsamakda, V., "Archival Evidence and Byzantine Art in Fifteenth-Century Venetian Crete. The Case of Georgios Mavrianos and Konstantinos Gaitanas", *Dumbarton Oaks Papers* 77 (2023) 245-319.
- Drandaki, A. (επιμ.), *The Origins of El Greco. Icon Painting in Venetian Crete*, Athens 2009.
- Drandaki, A., "Piety, Politics and Art in Fifteenth-century Venetian Crete", *Dumbarton Oaks Papers* 71 (2017) 367-406.

- Foskolou, V., "Reflections of Mendicant Spirituality in the Monumental Painting of Crete in the Late Medieval Period (13th-15th Centuries)", στο V. Foskolou, S. Kalopissi-Verti (επιμ.), *Intercultural Encounters in Medieval Greece after 1204. The Evidence of Art and Material Culture*, Turnhout 2022, 77-112.
- Gallas, K., Wessel, K., Borboudakis, M., *Byzantinisches Kreta*, Munchen 1983.
- Lymberopoulou, A., (επιμ.), *Hell in the Byzantine World. A History of Art and Religion in Venetian Crete and the Eastern Mediterranean*, Cambridge 2020.
- McKee, S., *Uncommon Dominion: Venetian Crete and the Myth of Ethnic Purity*, Pennsylvania 2010.
- Tsigonaki, Ch., "Gortyn, Eleutherna, and their neighbourhoods. The politics of transformation (fourth to early ninth centuries)" στο F. Kondyli and B. Anderson (επιμ.), *The Byzantine Neighbourhood. Urban Space and Political Action*, London and New York 2022, 175-213.
- Randazzo, M. G., "Archaeological approaches to the Islamic Emirate of Crete (820s-961 CE): a starting point", *Journal of Greek Archaeology* 4 (2019), 311-336.
- Randazzo, M. G., "Nikephoros Phokas and the Byzantine Reconquista of the Islamic Emirate of Crete 961 AD. An Alternative View", *Imago Temporis Medium Aevum* 18 (2024) 141-160.
- Spatharakis, I., *Dated Byzantine Wall Paintings of Crete*, Leiden 2001.
- Spatharakis, I., *Byzantine Wall Paintings of Crete*, vols I-IV, London, Leiden 1999-2009.
- Vassilakis-Mavrakakis, M., "Western Influences on the 14th century Art of Crete", XVI. *Internationaler Byzantinistenkongress (Vienna 4-9 October 1981)*, Akten II/5, *Jahrbuch der Oesterreichischen Byzantinistik* 32/5 (1982) 301-311.
- Yangaki, A., *Ceramics in plain sight: The bacini of the churches of Crete. "Reflections" of the late medieval and the early modern material culture of the island*, vol. I, The Regional Unit of Chania (Institute of Historical Research, National Hellenic Research Foundation, Research Series 9), Athens 2021.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΛΛΗΣ

Χειμερινό εξάμηνο / Fall semester

Θέμα: Η μεσοβυζαντινή ναοδομία στα νησιά του Αιγαίου Πελάγους και την Κρήτη

Περίληψη: Κατά τη μέση βυζαντινή περίοδο, η εκκλησιαστική αρχιτεκτονική γνώρισε μεγάλη ακμή, τόσο στην Κωνσταντινούπολη όσο και στις επαρχίες της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Τον 10ο αιώνα αποκρυσταλλώθηκε ο κατεξοχήν τύπος του μεσαιωνικού βυζαντινού ναού, ο σταυροειδής εγγεγραμμένος με τρούλλο, ο οποίος γνώρισε τεράστια διάδοση. Με κέντρο την Κωνσταντινούπολη, οι καινοτομίες στη ναοδομία διαδόθηκαν στην περιφέρεια, όπου αναπτύχθηκαν τοπικές τάσεις, ανάμεσα στις οποίες ξεχωρίζει η δυναμική «Ελλαδική Σχολή». Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η θέση των νησιών του Αιγαίου Πελάγους και της

Κρήτης στην αρχιτεκτονική παραγωγή. Τα νησιά φαίνεται ότι ακολούθησαν διστακτικά και συντηρητικά τις νέες εξελίξεις, και σε λίγες μόνον περιπτώσεις υιοθέτησαν πλήρως την αρχιτεκτονική των δύο μεγάλων «σχολών» της εποχής. Από την άλλη πλευρά, στην Κρήτη, μετά την απελευθέρωσή της από τους Άραβες το 961, η ανοικοδόμηση νέων ναών αξιοποίησε στοιχεία της «Σχολής της Κωνσταντινούπολης», με τρόπο και πάλι συντηρητικό. Στόχος του σεμιναρίου είναι να εμβαθύνει σε αυτό το κεφάλαιο της μεσοβυζαντινής ναοδομίας και να εξετάσει τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει ο συγκεκριμένος γεωγραφικός χώρος, αναζητώντας την ιστορική ερμηνεία τους.

Subject: *Middle Byzantine church architecture of the Aegean Sea islands and Crete*

Summary: During the Middle Byzantine period, church architecture flourished both in Constantinople and in the provinces of the Byzantine Empire. The 10th century saw the crystallization of the cross-in-square domed type, the predominant achievement of medieval Byzantine architecture. Innovations in church architecture spread from Constantinople to the periphery, where local trends developed, among which the dynamic “Helladic School” stands out. In this context, the position of the Aegean Sea islands and Crete in architectural production is of particular interest. The islands seem to have followed the new developments hesitantly and conservatively, and only in a few cases did they fully adopt the architecture of the two major “Schools” of the time. On the other hand, in Crete, after its liberation from the Arabs in 961, the rebuilding of new churches made use of elements of the “School of Constantinople”, again in a conservative manner. The aim of the seminar is to focus on this chapter of Middle Byzantine church architecture and to examine the particularities of this geographical unity, seeking their historical interpretation.

Ενδεικτική βιβλιογραφία / Selected bibliography

- Ανδριανάκης Μ. Γ., «Η μνημειακή αρχιτεκτονική στην Κρήτη της Β' Βυζαντινής περιόδου», *Πεπραγμένα Ι' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* (Χανιά, 1-8 Οκτωβρίου 2006), επ. Μ. Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη – Ε. Παπαδοπούλου – Μ. Ανδριανάκης – Ε. Γ. Καψωμένος, τ. Α', Χανιά 2011, 309-361.
- Ανδρούδης Π. – Σ. Ντιντιούμη, «Το καθολικό της μονής του Οσίου Χριστόδουλου στο Παλιό Πυλί της Κω», *ΔΧΑΕ* περ. Δ', τ. Λ' (2009) 47-54.
- Ασλανίδης Κλ., «Επανεξέταση της αρχιτεκτονικής του ναού της Επισκοπής Σαντορίνης», στο Β. Κατοαρός – Α. Τούρτα (επιμ.), *Αφιέρωμα στον Ακαδημαϊκό Παναγιώτη Α. Βοκοτόπουλο*, Αθήνα 2015, 107-114.
- Ασλανίδης Κλ., «Η μεσοβυζαντινή ναοδομία στην Άνδρο και οι σχέσεις της με την ηπειρωτική Ελλάδα και τα νησιά», στο Γ. Πάλλης (επιμ.), *Η βυζαντινή Άνδρος (4ος-12ος αιώνας). Νεότερα από την αρχαιολογική έρευνα και τις αποκαταστάσεις των μνημείων. Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης* (Αθήνα 20 Μαρτίου 2015), *Ανδριακά Χρονικά* 43, Άνδρος 2016, 127-139, εικ. 60-69.

- Ασλανίδης Κλ., *Η βυζαντινή ναοδομία στη Νάξο. Η μετεξέλιξη από την παλαιοχριστιανική στη μεσοβυζαντινή αρχιτεκτονική*, Θεσσαλονίκη 2017.
- Βογιατζής Σ., *Η οικοδομική ιστορία της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου Θεολόγου Πάτμου*, Θεσσαλονίκη 2012.
- Bouras Ch., "Middle Byzantine domed cruciform churches on the Greek islands", *Zograf* 27 (1998-99) 7-16.
- Κάππας Μ. Γ., «Ο ναός της Παναγίας Φανερωμένης στη θέση Καρδιά της Νισύρου», *Βυζαντινά* 25 (2005) 423-455.
- Κάππας Μ. Γ., «Η αρχιτεκτονική του ναού των Αγίων Αποστόλων στο Άργος Καλύμνου», *ΔΧΑΕ* περ. Δ', τ. Α' (2009) 55-66.
- Μαμαλούκος Στ. Β., «Παναγία στο Ποτάμι Καρλοβάσου Σάμου. Συμπληρωματικά στοιχεία και παρατηρήσεις», στο Π. Ανδρουδής - Δ. Π. Δρακούλης (επιμ.), *Αρμολόι. Χαριστήριο στον καθηγητή Αργύρη Π. Π. Πετρονιώτη*, Θεσσαλονίκη 2021, 183-199.
- Μπούρας Χ., *Η Νέα Μονή της Χίου. Ιστορία και αρχιτεκτονική*, Αθήνα 1981.
- Μπούρας Χ., *Βυζαντινή και μεταβυζαντινή αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Αθήνα 2001.
- Ορλάνδος Α. Κ., «Βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία της Ρόδου», *ΑΒΜΕ ΣΤ'* (1948) 55-215.
- Pennas Ch., *The Byzantine Church of Panagia Krena in Chios. History, Architecture, Sculpture and Painting (late 12th century)*, Leiden 2017.
- Τσιτιμάκη Μ. Κ., «Ο ναός του Αγίου Στεφάνου στον «Παλιό» Μανταμάδο», στο Β. Κατοσάρης - Α. Τούρτα (επιμ.), *Αφιέρωμα στον Ακαδημαϊκό Παναγιώτη Λ. Βοκοτόπουλο*, Αθήνα 2015, 47-56.

ΠΛΑΤΩΝ ΠΕΤΡΙΔΗΣ

Χειμερινό εξάμηνο / Fall semester

Θέμα: Εκχριστιανίζοντας τα ιερά και τις πόλεις στο πρώιμο Βυζάντιο

Περίληψη: Μελέτη των φιλοσοφικών, πολιτικών, κοινωνικών και πολεοδομικών αλλαγών στις πόλεις του πρώιμου Βυζαντίου κατά τη διάρκεια του εκχριστιανισμού τους και κυρίως μετά την οριστική επικράτηση του χριστιανισμού. Η επανάχρηση ή όχι των παλαιών χώρων λατρείας και οι λόγοι της μη επανάχρησης, η οπτική από την οποία αντιμετωπίζονται τα αρχαία ιερά από τους χριστιανούς συγγραφείς, οι ομοιότητες και οι διαφορές στην εικόνα της πόλης πριν και μετά την επικράτηση του χριστιανισμού, η αλλαγή στην έννοια του δημόσιου χώρου και οι απόπειρες καταπάτησης, είναι μερικά από τα ερωτήματα που θα τεθούν σε αυτό το σεμινάριο.

Subject: *Christianizing the sanctuaries and cities in early Byzantium*

Summary: Study of the philosophical, political, social and urban changes in the cities of early Byzantium during their Christianization and mainly after the definitive prevalence of Christianity. The reuse or not of old places of worship and the reasons for non-reuse, the perspective from which ancient sanctuaries are viewed by Christian writers, the similarities and differences in the image of the city before and after the prevalence of Christianity, the change in the concept of public space and attempts at encroachment, are some of the questions that will be raised in this seminar.

Ενδεικτική βιβλιογραφία / Selected bibliography

- Bowersock G.W., Brown P., Grabar O., *Late Antiquity. A Guide to the Postclassical world*, Harvard University Press, 1999.
- Creissen Th., « La christianisation des lieux de culte païens : ‘assassinat, simple récupération ou mythe historiographique ? », *Gallia* 2014.71, 279-287.
- Dagron Gilbert, *Naissance d'une capitale : Constantinople et ses institutions de 330 à 451*, Paris, 1974.
- Déroche V., « Delphes : la christianisation d'un sanctuaire païen », *Actes du XIe Congrès International d'Archéologie chrétienne*, Lyon 1989, 2713-2723.
- Ηλιόπουλος Δ., «Η μετατροπή των αρχαίων ελληνικών ναών και ιερών σε εκκλησίες στον ελλαδικό χώρο κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο», Διδ. διατριβή, Παν. Πελοποννήσου, 2011.
- Magdalino Paul, *Constantinople médiévale. Études sur l'évolution des structures urbaines*, Paris, 1996
- Mango Cyril, *Le développement urbain de Constantinople : IVe-VIIe siècles*, Paris, 1990
- Mathews Thomas, *The early churches of Constantinople: architecture and liturgy*, London, 1971
- Πετρίδης Π., «Παρατηρήσεις στις πόλεις και τις αστικές οικίες της Ύστερης Αρχαιότητας στον ελλαδικό χώρο», ΔΧΑΕ ΚΘ' (2008), 247-258
- Rizos E., Ricci A., *New cities in Late Antiquity: documents and archaeology*, Bibliothèque de l'Antiquité tardive 35, 2017.
- Saradi H.G., *The Byzantine City in the Sixth Century. Literary Images and Historical Reality*, 2006
- Sodini Jean-Pierre, « Images sculptées et propagande impériale du IVe au VIe siècle : recherches récentes sur les colonnes honorifiques et les reliefs politiques à Byzance », *Byzance et les images*, sous la dir. d'André Guillou et de Jannic Durand, Paris, 1994, 41-94.
- Sodini J.-P., «The Transformation of Cities in Late Antiquity within the Provinces of Macedonia and Epirus», στο Poulter A.G. (επιμ.), *The Transition to Late Antiquity on the Danube and Beyond*, 2007, 311-336.

Sotinel Cl., « La conversion des lieux de culte, métaphore de la conversion des populations », *Archives des sciences sociales des religions* 182 (2018) 29-48.

Spieser J.-M., « La christianisation de la ville dans l'antiquité tardive », *Ktema* 11 (1986) 49-55.

Spieser J.-M., « The christianisation of pagan sanctuaries in Greece », στο Spieser J.-M. (επιμ.), *Urban and religious spaces*, 2001, 1-14.

Διεπιστημονικό Σεμινάριο «Νίκος Οικονομίδης»

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας – Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών/Τομέας Βυζαντινών Ερευνών – Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

ΣΟΦΙΑ ΜΕΡΓΙΑΛΗ-ΣΑΧΑ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΔΡΑΝΔΑΚΗ σε συνεργασία με την ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΙΑΓΚΑΚΗ και τον ΓΕΡΑΣΙΜΟ ΜΕΡΙΑΝΟ

Εαρινό εξάμηνο/Spring semester

Θέμα: Νοοτροπίες, συναισθήματα και δίκτυα επικοινωνίας Οθμανιστών και καλλιτεχνών στο Βυζάντιο και στην Ιταλία την περίοδο της «Αναγέννησης» (13ος-16ος αι.).

Περίληψη: Η έννοια της αναγέννησης στη σύγχρονη ιστοριογραφία ορίζει μια διακριτή εποχή πολιτισμού με κοινό χαρακτηριστικό την επαναπροσέγγιση και αναβίωση «κλασικών» παραδόσεων και χώρο εκδήλωσης ολόκληρο τον πλανήτη (Δυτική Ευρώπη, Βυζάντιο, Ισλαμικός κόσμος, Κίνα και Ιαπωνία). Η άποψη της μίας και μοναδικής αναγέννησης, όπως αυτή εκφράστηκε από τον δυναμικό Ιταλικό αστικό πολιτισμό και κυριάρχησε στην ευρωπαϊκή ιστοριογραφία έως τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, θεωρείται πλέον ξεπερασμένη. Χαρακτηριστικό του φαινομένου της εκάστοτε αναγέννησης συνιστά η σύνδεσή της με ένα νέο ξεκίνημα αναβίωσης κλασικών προτύπων, μία νέα αντίληψη ζωής και νέα ιδεώδη στη διαδικασία ανάπτυξης του πολιτισμού.

Στόχος του σεμιναρίου θα είναι η μελέτη του ιστορικού και πολιτιστικού πλαισίου της Παλαιολόγειας αναγέννησης και της Ιταλικής Αναγέννησης στην εξελικτική τους πορεία και στη μεταξύ τους σχέση. Στο πλαίσιο αυτό θα δοθεί έμφαση στη διερεύνηση του όρου «αναγέννηση» και στη νοηματοδότηση ή αμφισβήτησή του από Βυζαντινολόγους και Μεσαιωνολόγους, στη γεωγραφία του πνευματικού κινήματος στο Βυζάντιο και στην Ιταλία, στην περιοδολόγηση του κινήματος για τον ιστορικό της τέχνης, τον ιστορικό της λογοτεχνίας και τον ιστορικό της επιστήμης, στο παιδευτικό ιδεώδες του Ανθρωπισμού ή Οθμανισμού, στην ανίχνευση των νοοτροπιών, των συναισθημάτων, της αυτοσυνείδησης και των κύριων προσανατολισμών Οθμανιστών και καλλιτεχνών στο Βυζάντιο και στην Ιταλία, καθώς

και στις επιδράσεις της ιταλικής τέχνης σε ποικίλες εκφάνσεις του βυζαντινού πολιτισμού.

Interdisciplinary Postgraduate Seminar «Nikos Oikonomides»

Department of History and Archaeology – National and Kapodistrian University of Athens in collaboration with the Institute for Historical Research / Section for Byzantine Research – National Hellenic Research Foundation

Subject: *Mentalities, emotions and communication networks of humanists and artists in Byzantium and Italy during the “Renaissance” (13th-16th century).*

Summary: The concept of a renaissance in modern historiography describes a distinct period of civilisation characterised by a renewed interest in and revival of "classical" traditions, occurring across the globe, including Western Europe, Byzantium, the Islamic world, China, and Japan. The idea of a single, unique “Renaissance,” primarily reflected in the vibrant Italian urban culture, was once dominant in European historiography until the early 20th century but is now considered outdated. A key aspect of each renaissance is its connection to a fresh beginning, marked by the revival of classical models alongside new perspectives on life and innovative ideals in cultural progress.

This seminar aims to provide a comprehensive exploration of the historical and cultural contexts of the Palaiologan and the Italian renaissances in their development and interaction. In this context, we will focus on examining the term "renaissance" and how it is interpreted or challenged by Byzantinists and Medievalists. We will also consider the geography of the intellectual movement in Byzantium and Italy, the periodisation of the movement for art historians, the history of literature and science, the educational ideal of Humanistic *paideia*, the identification of mentalities, emotions, and self-awareness, the main orientations of Humanists and artists in both Byzantium and Italy, and the influence of Italian art on various aspects of Byzantine culture.

Ενδεικτική βιβλιογραφία / Selected bibliography

Arbel, B., *Intercultural contacts in the medieval Mediterranean*, London 1996.

Arnold, J., *The Great Humanists. An Introduction*, New York 2011.

Baker, D. (εμπ.), *Relations between East and West in the Middle Ages*, Edinburgh 1973.

Baker, P., *Italian Renaissance Humanism in the Mirror*, Cambridge, 2015.

Barber, Ch., *Eccentric Renaissance. El Greco, Michael Damaskenos, Georgios Klontzas*, Oxford and New York 2024.

Barker, J. W., “Emperors, Embassies, and Scholars. Diplomacy and the Transmission of Byzantine Humanism to Renaissance Italy” στο D. G. Angelov (εμπ.), *Church and Society in Late Byzantium*, Kalamazoo 2009, 158-179.

- Baron, H., *From Petrarch to Leonardo Bruni. Studies in Humanistic and Political Literature*, Chicago 1968.
- Bartlett, K., *The Civilization of the Italian Renaissance. A Sourcebook*, Toronto 2012.
- Black, R., *Humanism and Education in Medieval and Renaissance Italy. Tradition and Innovation in Latin Schools from the Twelfth to the Fifteenth Century*, Cambridge 2001.
- Βοκοτόπουλος, Π.Α., *Η κρητική ζωγραφική τον 16^ο αιώνα*, Αθήνα 1998.
- Bolgar, R.R., *The Classical heritage and its beneficiaries*, Cambridge 1954.
- Botley, P., *Learning Greek in Western Europe. 1396-1529. Grammars, Lexica, and Classroom Texts*, Philadelphia 2010.
- Burckhardt, J., *Ο πολιτισμός της Αναγέννησης στην Ιταλία*, Αθήνα 1997.
- Cammelli, G., *Μανουήλ Χρυσολωράς*, Αθήνα 2006.
- Ciccolella, F., "The Greek Donatus and the Study of Greek in the Renaissance", *International Journal of Classical Tradition* 12 (2005) 1-24
- Constantoudaki-Kitromilides M., "La pittura di icone a Creta veneziana (secoli XV e XVI): Questioni di mecenatismo, iconografia e preferenze estetiche. Venezia e Creta", *Atti del convegno internazionale di studi: Iraklion – Chanià, 30 settembre – 5 ottobre 1997*. Venice 1998, 459-479.
- Derek, P., *Italian Renaissance Humanism in the Mirror*, Cambridge 2015.
- Drandaki, A. (επιμ.), *The Origins of El Greco. Icon Painting in Venetian Crete*, Athens 2009.
- Epstein, S.A., *Transgressing boundaries in the Eastern Mediterranean, 1000-1400*, Baltimore, 2006.
- Ferguson, W.K., *The Renaissance in Historical Thought. Five Centuries of Interpretation*, Boston 1948.
- Field, A.M., *The Origins of the Platonic Academy*, New Jersey 1988.
- Geanakoplos, D. J., *Byzantine East and Latin West. Two Worlds of Christendom in the Middle Ages and the Renaissance. Studies in Ecclesiastical and Cultural History*, New York 1966.
- _____, *Greek Scholars in Venice. Studies in the Dissemination of Greek Learning from Byzantium to the West*, Cambridge, Mass., 1962.
- _____, *Interaction of the "Sibling" Byzantine and Western Cultures in the Middle Ages and the Italian Renaissance (330-1600)*, New Haven-London 1976.
- _____, *Constantinople and the West: essays on the late Byzantine (Palaeologan) and Italian Renaissances and the Byzantine and Roman churches*, Madison, Wisconsin 1989.
- Grendler, P.F., *Schooling in Renaissance Italy. Literacy and Learning, 1300-1600*, Baltimore-London 1989.
- Hankins, J., *Humanism and Platonism in the Italian Renaissance*, Rome 2003.

- Harris, J., *Greek Émigrés in the West 1400-1520*, Camberley, Surrey 1995.
- Hintenberger, M., and Schabel, Chr., (επιμ.), *Greeks, Latins and Intellectual History 1204-1500*, Leuven, Paris, Walpole, Ma 2011.
- Holmes, G., *The Florentine Enlightenment, 1400-1450*, London 1969.
- Holton, D. (επιμ.), *Literature and Society in Renaissance Crete*, Cambridge 1991.
- Kaldellis, A., and Siniosoglou, N. (επιμ.), *The Cambridge Intellectual History of Byzantium*, Cambridge 2017.
- Κακλαμάνης, Σ., *Η κρητική ποίηση στα χρόνια της Αναγέννησης (14ος-17ος αι.)*, τ. Α΄. Εισαγωγή, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2019.
- Keller, A., "A Byzantine Admirer of Western Progress, Cardinal Bessarion", *Cambridge Historical Journal* 11 (1953-55) 343-348.
- Kianka, F., *Demetrius Cydones (c. 1324-c. 1397): Intellectual and Diplomatic Relations between Byzantium and the West in the Fourteenth Century*, Ph. D. Dissertation, New York Fordham University 1981.
- Lamers, H., *Greece Reinvented. Transformations of Byzantine Hellenism in Renaissance Italy*, Leiden / Boston 2016.
- Λαμπάκης, Στ., "Βυζάντιο και ευρωπαϊκή Αναγέννηση" στο *Το Βυζάντιο και οι απαρχές της Ευρώπης*, ΕΙΕ, Αθήνα 2004, 31-51.
- Lazaris, S. (επιμ.), *A Companion to Byzantine Science*, Leiden, Boston 2020.
- Loomis, L.R., "The Greek Renaissance in Italy", *The American Historical Review* 13,2 (1908) 246-258.
- Mann, N., "The origins of Humanism" στο J. Kraye (επιμ.), *The Cambridge Companion to Renaissance Humanism*, Cambridge 1996, 1-19.
- L. Martines, *The Social World of the Florentine Humanists 1390-1460*, Toronto 2011.
- Μεργιαλή-Σαχά, Σ., «Αμφίδρομες πολιτισμικές διαδρομές ανάμεσα στο Βυζάντιο και την αναγεννησιακή Ιταλία», *Βυζαντινά* 32 (2012) 227-244.
- _____, «Το συλλογικό πορτρέτο του διανοούμενου στην Κωνσταντινούπολη την εποχή των Παλαιολόγων (1261-1453) στο Α. Κοντογιαννοπούλου (επιμ.), *Πόλεις και εξουσία στο Βυζάντιο κατά την εποχή των Παλαιολόγων (1261-1453)*, Ακαδημία Αθηνών, KEMNE, Αθήνα 2018, 59-108.
- Mergiali-Sahas, S., "Manuel Chrysoloras (ca. 1350-1415), an Ideal Model of a Scholar-Ambassador", *Byzantine Studies / Etudes Byzantines*, n.s. 3 (1998) 1-12.
- _____, "Intellectual Pursuits for Their Own Sake" στο Sofia Kotzabassi (επιμ.), *A Companion to the Intellectual Life of the Palaeologan Period*, Brill, Leiden / Boston 2022, 76-111.
- Meyendorff, J., "Was there an Encounter between East and West at Florence?" στο G. Alberigo (επιμ.), *Christian unity: the Council of Ferrara-Florence 1438/9-1989*, Leuven 1991.
- Najemy, M., (επιμ.), *Italy in the Age of the Renaissance, 1300-1550*, Oxford 2005.

- Nelson, R., "Byzantine Art in the Italian Renaissance" στο A. Drandaki, A. Tourta, D. Papanikola-Bakirtzi (επιμ.), *Heaven and Earth. Art of Byzantium from Greek Collections*, Athens 2013, 326-335.
- Nicolaïdis, E., "Scientific exchanges between Hellenism and Europe: translations into Greek, 1400-1700" στο P. Burke and R. Po-Chia Hsia (επιμ.), *Cultural Translation in Early Modern Europe*, Cambridge 2007.
- Παναγιωτάκης, Ν. Μ. (†), Κακλαμάνης, Σ., Μαυρομάτης Γ. (επιμ.), *Κρητική Αναγέννηση. Μελετήματα για τον Βιντσέντζο Κορνάρο*, Αθήνα 2002.
- Seigel, J., "The Teaching of Argyropoulos and the Rhetoric of the First Humanists" στο T. Rabb -J. Seigel (επιμ.), *Action and Conviction in Early Modern Europe*, Princeton 1969.
- Setton, K. M., "The Byzantine Background and the Italian Renaissance", *The Proceedings of the American Philosophical Society* 100 (1956) 1-76.
- Stadter, P. A., "Planudes, Plutarch, and Pace of Ferrara", *Italia medioevale e umanistica* 16 (1973) 137-162.
- Στείρης, Γ., Από τον Ύστερο Μεσαίωνα στην Αναγέννηση. Συνέχεια ή ρήξη; Η μαρτυρία της φιλοσοφίας, *ΕΕΦΣΠΑ* 41 (2009-10) 129-144.
- Thomson, I., "Manuel Chrysoloras and the Early Italian Renaissance", *GRBS* 7 (1966) 63-82.
- Tuiller, A., "Recherches sur les origines de la Renaissance byzantine au XIIIe siècle", *Bulletin de l'Association Guillaume Budé* 3 (1955) 71-76.
- Weiss, R., "Jacopo Angeli da Scarperia c. 1360-1410", *Medioevo e Rinascimento, Studi in onore di Bruni Nardi II*, Florence 1955, 803-837.
- Wilson, N. G., *Από το Βυζάντιο στην Αναγέννηση. Ελληνικές Σπουδές κατά την Ιταλική Αναγέννηση*, Αθήνα 1994.
- Woodward, W. H., *Vittorino da Feltre and Other Humanist Educators*, Toronto 1996.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΡΑΠΤΗΣ

Εαρινό εξάμηνο/Spring semester

Θέμα: Συγκριτική Τοπογραφία Κωνσταντινούπολης και Θεσσαλονίκης (4^{ος} -9^{ος} αι.)

Περίληψη: Το μεταπτυχιακό σεμινάριο θα εξετάσει συγκριτικά τη συγκρότηση και την πολεοδομική εξέλιξη δύο σημαντικών αστικών κέντρων των ευρωπαϊκών κτήσεων της βυζαντινής αυτοκρατορίας από την ύστερη αρχαιότητα έως το οριστικό τέλος της εικονοκλαστικής κρίσης στα μέσα του 9^{ου} αιώνα, και συγκεκριμένα, αφενός, της Κωνσταντινούπολης, από την στιγμή της επιλογής της επαρχιακής πολίχνης του Βυζαντίου ως νέα 'χριστιανική' πρωτεύουσα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, και αφετέρου, της Θεσσαλονίκης, η οποία μετατράπηκε σταδιακά από τετραρχική

αυτοκρατορική έδρα σε χριστιανική μητρόπολη κατά το πρότυπο της βυζαντινής πρωτεύουσας. Θα ανασυντεθούν τα κύρια χαρακτηριστικά του δομημένου αστικού ιστού, θα συζητηθούν θέματα που αφορούν στην αστική ανάπτυξη και την αρχιτεκτονική σύνθεση ως μέσα αυτοκρατορικής προπαγάνδας, θα ανιχνευθεί η σχέση των δύο πόλεων ως προς την χρήση του αρχιτεκτονικά δομημένου δημόσιου χώρου για λιτανείες και υπαίθριες κοσμικές ή θρησκευτικές τελετές και θα εξεταστούν αναλυτικά τα σημαντικότερα μνημεία της πρωτοβυζαντινής και της μεταβατικής περιόδου, καθώς και οι δομικές αποκαταστάσεις τους έως τα μέσα του 9^{ου} αιώνα.

Subject: *Comparative Topography of Constantinople and Thessalonica (4th -9th c.)*

Summary: The postgraduate seminar comparatively examines the formation and urban development of two important urban centers at the European lands of the Byzantine Empire from Late Antiquity to the definitive end of the iconoclastic crisis in the mid-9th century; namely, on the one hand, Constantinople, from the moment of the selection of the provincial city of Byzantium as the new 'Christian' capital of the Roman Empire, and on the other hand, Thessalonica, which was gradually transformed from a tetrarchic imperial seat into a Christian metropolis following the model of the Byzantine capital. The main characteristics of the structured urban fabric will be reconstructed, issues related to urban development and architectural composition as means of imperial propaganda will be discussed, the relationship between the two cities will be traced in terms of the use of architecturally structured public space for processions and outdoor secular or religious ceremonies. Additionally, the most important monuments of the early Byzantine and Transitional periods, as well as their structural restorations up to the mid-9th century, will be examined in detail.

Ενδεικτική βιβλιογραφία / Selected bibliography

Bakirtzis Ch., «Late Antiquity and Christianity in Thessalonikē: aspects of a transformation», *From Roman to Early Christian Thessalonikē* (Harvard Theological Studies 64) (εμπ. L. Nasrallah, Ch. Bakirtzis St. J. Friesen), Cambridge Massachusetts 2010, 397-42

_____, «Imports, Exports and Autarky in Byzantine Thessalonike from the seventh to the tenth century», *Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium 2, Byzantium, Pliska, and the Balkans* (εμπ. J. Henning), Βερολίνο και Νέα Υόρκη 2007, 89-118

Bauer, F. A. «Urban space and ritual: Constantinople in Late Antiquity», *Acta ad archaeologiam et atrium historiam pertinentia* 15 (2001), 26-61

Berger, A., «Streets and Public Spaces in Constantinople», *DOP* 54 (2000), 161-172

_____, «Imperial and Constantinopolitan Processions in Constantinople», *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life* (εμπ. N. Necipoğlu), Leiden – Boston – Köln 2001, 73-87

- Bowersock G.W., Brown P., Grabar O., *Late Antiquity. A Guide to the Postclassical world*, Harvard University Press, 1999
- Brubaker L, Haldon J. F., *Byzantium in the Iconoclast Era (c. 680-850): a History*, Cambridge-Nέα Υόρκη 2011
- _____, «Processions and Public Spaces in Early and Middle Byzantine Constantinople», *The Byzantine Court: Source of Power and Culture; Papers from the Second International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium*, (επιμ. Α. Ödekan, N. Necipoğlu, E. Akyürek), Istanbul 2013, 123– 128
- Cameron A., «The Theotokos in Sixth-Century Constantinople: A City finds its Symbol», *Journal of Theological Studies* n.s. 29 (1978), 79-108
- Cormack R., «The arts during the age of Iconoclasm», *Iconoclasm. Papers given at the Ninth Spring Symposium of Byzantine Studies* (επιμ. A. Bryer, J. Herrin, Birmingham 1979, 35-44
- Ćurčić Sl., *Architecture in the Balkans from Diocletian to Süleyman the Magnificent*, New Haven and London 2010
- _____, «Christianization of Thessalonikē: the making of Christian urban iconography», *From Roman to Early Christian Thessalonikē* (Harvard Theological Studies 64) (επιμ. L. Nasrallah, Ch. Bakirtzis, St. J. Friesen, Cambridge Massachusetts 2010, 213-44
- Dagron G., *Naissance d'une capitale: Constantinople et ses institutions de 330 à 451*, Paris, 1974
- Hattersley-Smith K., *Byzantine Public Architecture between the Fourth and the Early Eleventh Centuries AD with Special Reference to the Towns of Byzantine Macedonia*. Thessaloniki 1986
- Mango C., «The triumphal way of Constantinople and the Golden Gate», *DOP* 54 (2000), 173-188.
- _____, *Le développement urbain de Constantinople: IVe-VIIe siècles*, Παρίσι 1990
- _____, «The Shoreline of Constantinople in the Fourth Century», *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life* (επιμ. N. Necipoğlu), Leiden – Boston – Köln 2001, 17-28
- Magdalino P., *Constantinople médiévale. Etudes sur l'évolution des structures urbaines*, Παρίσι, 1996
- _____, «Aristocratic Oikoi in the Tenth and Eleventh Regions of Constantinople», *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life* (επιμ. N. Necipoğlu), Leiden – Boston – Köln 2001, 53-69
- Mainstone R., *Hagia Sophia: Architecture, Structure and Liturgy of Justinian's Great Church*, Λονδίνο 1988
- Mathews T., *The Early Churches of Constantinople: Architecture and Liturgy*, Λονδίνο 1971
- Müller-Wiener W., *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls: ByzantionKonstantinoupolis-Istanbul bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts*, Tübingen, 1977

- Mundel Mango M., «The Porticoed Streets at Constantinople», *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life* (επιμ. N. Necipoğlu), Leiden – Boston – Köln 2001, 29-52
- Lemerle P., *Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans*, I. Le Texte, II. Commentaire, Παρίσι 1979-1981
- Raptis K. T., «Thessaloniki in Transition (Sixth to Ninth Centuries). The Transformation of a Late Antique Imperial Metropolis into a Medieval Urban Centre», *Perspectives on Byzantine Archaeology. From Justinian to the Abbasid Age (6th -6th Centuries AD)* (επιμ. A. Castorano-Barba, G. Castiglia) [Archaeology of the Mediterranean World 2], Turnhout 2022, 23-42
- _____, «The Cathedral as the ‘Ambo’ of the Byzantine City during Liturgical Processions and Rituals in the Public Space: Some Observations, Thoughts and Questions Regarding the Principal Churches of the Thessalonian Episcopal See», *Religious Buildings Made in Byzantium* (επιμ. N. Kontogiannis, I. Jevtic, N. Stanković), Palgrave 2024, 175-196
- _____, «Late Antique Thessalonike: the Urban Transformation of a Tetrarchic Imperial Capital into a Christian Metropolis», *Imperial Archaeologies of Late Antiquity*, 14 (επιμ. L. Lavan), Leiden-New York
- Rizos E., «The late antique walls of Thessalonica and their place in the development of eastern military architecture», *JRA* 24 (2011) 450-68
- Saradi H.G., *The Byzantine City in the Sixth Century. Literary Images and Historical Reality*, 2006
- Sodini J.-P., «Images sculptées et propagande impériale du IVe au VIe siècle: recherches récentes sur les colonnes honorifiques et les reliefs politiques à Byzance», *Byzance et les images* (επιμ. A. Guillou, J. Durand, Παρίσι 1994, 41-94
- Spieser J.-M., *Thessalonique et ses monuments du IVe au VIe siècle. Contribution à l'étude d'une ville paléochrétienne*, Paris 1984, 157-161
- Taddei A., [*Hagia Sophia before Hagia Sophia: A Study of the Great Church of Constantinople from its Origins to the Nika Revolt of 532*](#), Ρώμη 2017
- Tafrali O., *Topographie de Thessalonique*, Paris 1913
- Tourta A. «Thessalonica», *Heaven and Earth. Cities and Countryside in Byzantine Greece* (επιμ. J. Albani, E. Chalkia, Αθήνα 2013, 75-93
- Vitti M. *Η πολεοδομική εξέλιξη της Θεσσαλονίκης. Από την ίδρυση της έως τον Γαλέριο*, Αθήνα 1996
- Βελένης Γ., *Τα τείχη της Θεσσαλονίκης από τον Κάσσανδρο ως τον Ηράκλειο*, Θεσσαλονίκη 1998
- _____, *Μεσοβυζαντινή ναοδομία στη Θεσσαλονίκη*, Αθήνα 2003
- _____, «Βυζαντινή Θεσσαλονίκη. Η πόλη και τα μνημεία της», *Το Ημέτερον Κάλλος*, Θεσσαλονίκη 2018, 49-75

Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου Ε., Α. Τούρτα, *Περίπατοι στη Βυζαντινή Θεσσαλονίκη*, Αθήνα 1997

Μπακιρτζής Χ. (επιμ.), *Αγίου Δημητρίου θαύματα. Οι συλλογές αρχιεπισκόπου Ιωάννου και Ανωνύμου. Ο βίος, τα θαύματα και η Θεσσαλονίκη του αγίου Δημητρίου*, Αθήνα 1997

Ράπτης Κ. Θ., «Αρχιτεκτονικά έργα του Αναστασίου Α' στη Θεσσαλονίκη», *Διεθνές Επιστημονικό Συμπόσιο προς τιμήν του ομότιμου καθηγητή Γεωργίου Βελένη* (Θεσσαλονίκη, 4-7 Οκτωβρίου 2017), *Πρακτικά, Α'*, Θεσσαλονίκη 2021, 571-582

**ΥΠΟΤΡΟΦΙΑ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ JANET ZAKOS
ΓΙΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥΣ/ΕΣ ΦΟΙΤΗΤΕΣ/ΡΙΕΣ
ΚΑΙ ΥΠΟΨΗΦΙΟΥΣ/ΕΣ ΔΙΔΑΚΤΟΡΕΣ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ Ή ΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ**

Με έδρα την Γενεύη, ιδρύθηκε στις 20 Δεκεμβρίου 2005 το **Κοινωφελές Ίδρυμα Janet Zakos** για τη μελέτη του Βυζαντίου με κεφάλαια που προήλθαν από τη ρευστοποίηση της κληρονομιάς της Ελβετίδας υπηκόου Janet Zakos Bentley σύμφωνα με την τελευταία της επιθυμία. Εκτελεστής της διαθήκης της σύμφωνα με το Ελβετικό Δίκαιο ήταν ο Mauricio Capuano Maissa, ιδρυτικό Μέλος του Ιδρύματος και Πρόεδρος του Διοικητικού του Συμβουλίου, το οποίο συγκαταριθμεί άλλα δύο μέλη: τον δικηγόρο Benoit Dayer στη Γενεύη ως Γραμματέα και την κυρία Χριστίνα Ερωτοκρίτου. Το Ίδρυμα εποπτεύεται τόσο από τις αρχές του Καντονιού της Γενεύης όσο και από τις Ομοσπονδιακές Ελβετικές Αρχές της Βασιλείας, οι οποίες του έχουν χορηγήσει λόγω της κοινωφελούς δραστηριότητάς του φορολογική απαλλαγή.

Σκοπός του Ιδρύματος είναι η χορήγηση υποτροφιών σε φοιτητές Βυζαντινών Σπουδών και/ή αγορά και εν συνεχεία δωρεά αντικειμένων Βυζαντινής περιόδου σε Μουσεία που διατηρούν πτέρυγες με μόνιμες βυζαντινές εκθέσεις.

Η **Janet Zakos** υπήρξε σύζυγος του George Zakos, ο οποίος ήταν αρχαιοπώλης, λάτρης της ιστορίας του Βυζαντίου και συλλέκτης. Το ζεύγος Zakos διέμενε αρχικά στην Κωνσταντινούπολη, ενώ στη συνέχεια μετοίκησε στη Βασιλεία της Ελβετίας. Μετά τον θάνατο του George Zakos, η Janet Zakos μοίραζε τον χρόνο της μεταξύ Ελβετίας και Ελλάδας με έδρα το διαμέρισμά της στο Παλαιό Ψυχικό. Πριν από τον θάνατό της δώρισε τη συλλογή 450 περίπου σφραγίδων του συζύγου της στο Μουσείο της Γενεύης, το οποίο προέβη στην άμεση κατασκευή ειδικής αίθουσας για να στεγάσει τη συλλογή αυτή. Ο George Zakos είχε εκδώσει το δίτομο έργο *BYZANTINE LEAD SEALS* το 1985, το οποίο με την άδεια του Ιδρύματος ψηφιοποιήθηκε και είναι πλέον στη διάθεση παντός ενδιαφερομένου στο διαδίκτυο.

Το Ίδρυμα Janet Zakos προσφέρει κάθε χρόνο υποτροφία συνολικού ποσού 5.000 ευρώ. Δυνατότητα να λαμβάνουν την υποτροφία έχουν μεταπτυχιακοί/ές φοιτητές/ήτριες του ΠΜΣ «Βυζαντινός Κόσμος: Ιστορία και Αρχαιολογία» και υποψήφιοι/ες διδάκτορες στη Βυζαντινή Ιστορία ή τη Βυζαντινή Αρχαιολογία του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Η εκταμίευση του παραπάνω ποσού γίνεται εφάπαξ, μετά την κατάθεση στη Μεταπτυχιακή Επιτροπή Έκθεσης Προόδου υπογεγραμμένης από τον/την επιτυχόντα/ούσα υπότροφο και τον/την επόπτη/τρια καθηγητή/γήτρια, στην οποία εμφανίζεται η πορεία της έρευνάς του/της.

Κριτήρια επιλογής των υποψηφίων:

1. Ακαδημαϊκή επίδοση
2. Οικονομική κατάσταση

Απαραίτητα δικαιολογητικά:

1. Αίτηση
2. Αντίγραφο μεταπτυχιακού διπλώματος (για τους/τις υποψήφιους/ες διδάκτορες)
3. Αναλυτική κατάσταση βαθμολογίας στις προπτυχιακές σπουδές και βαθμολογία στα μαθήματα που έχουν ολοκληρώσει κατά τη φοίτηση στο ΠΜΣ έως τη στιγμή της αίτησης. Αν πρόκειται για υποψήφιο/α διδάκτορα, υποβάλλεται επίσης αναλυτική κατάσταση βαθμολογίας στο Πρόγραμμα Μτπχ. Σπουδών.
4. Βιογραφικό σημείωμα
5. Τα ονόματα δύο καθηγητών/τριών ή άλλων αναγνωρισμένων ειδικών επιστημόνων στους/στις οποίους/ες η επιτροπή μπορεί να απευθυνθεί για συστατικές επιστολές.
6. Υπεύθυνη δήλωση του ν. 1599/86 ότι ο/η υποψήφιος/α δεν λαμβάνει υποτροφία από άλλο δημόσιο ή ιδιωτικό φορέα κατά το ίδιο διάστημα
7. Εκκαθαριστικό της Εφορίας του/της υποψήφιου/ας ή ελλείψει αυτού των γονέων του/της
8. Συνοδευτική επιστολή 350 λέξεων με το περιεχόμενο, τους στόχους και την πορεία της έρευνας

Η αίτηση και τα δικαιολογητικά υποβάλλονται στη Γραμματεία του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας (Φιλοσοφική Σχολή, 4ος όροφος, γραφείο 404, Πανεπιστημιούπολη Ζωγράφου). Σχετική ανακοίνωση για την υποτροφία αναρτάται κατά το χειμερινό εξάμηνο σπουδών στον ιστότοπο του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας <http://www.arch.uoa.gr>.

Ο/η υπότροφος υποχρεούται μετά την επιτυχή ολοκλήρωση της χρηματοδοτούμενης έρευνας να καταθέσει στο Κοινωνικό Ίδρυμα Janet Zakos και την Γραμματεία του Μεταπτυχιακού Προγράμματος σύντομη έκθεση πεπραγμένων 350 λέξεων.